

УДК 371.214:303.64(045)

Л.В. ЗДАНЕВИЧ

АНАЛІЗ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ВНЗ ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ

У статті запропоновано аналіз навчальних планів і робочих програм підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Зроблено висновки про недостатню теоретичну та практичну наповненість навчальних планів темами, що розкривають питання адаптації й дезадаптації дітей дошкільного віку.

Ключові слова: підготовка, діти дошкільного віку, адаптація, дезадаптація.

Дослідженню проблеми підготовки майбутніх вихователів у вищих навчальних педагогічних закладах присвячено низку праць сучасних науковців. Результати досліджень, що розкривають окремі аспекти підготовки фахівців дошкільного профілю, висвітлено в наукових працях Н. Денисенко, К. Крутій, Н. Лисенко, З. Плохій, Г. Підкурманної та ін. Проблеми структури й змісту психолого-педагогічної та фахової підготовки майбутніх вихователів розглядали Л. Артемова, А. Алексєєва, Г. Беленька, О. Богініч, Ю. Косенко, М. Машовець та ін.

У дошкільній освіті реалізуються декілька програм розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку, а це вимагає від педагогів високого рівня знань, умінь, нетрадиційних підходів до освіти малюків, а також соціально-педагогічної компетентності. Соціально-педагогічна компетентність вихователя передбачає вміння розуміти можливості та потреби кожної дитини, орієнтує на її особистість, створювати для кожного малюка психологічні умови, у яких він би почувався впевнено, міг виявляти та розвивати всі свої можливості. Організуючи освітній процес та взаємодію з вихованцями, педагог повинен досконало уміти аналізувати проблеми дітей, у тому числі своєчасно виявляти дезадаптацію дошкільників, і на основі аналізу вносити корективи в освітній процес, які б допомогли досягти запланованих результатів. Проте, щоб освітній процес із дошкільниками був дійсно результативним, необхідно мати ґрунтовні знання та вміння, досвід і добре розвинені здібності до самоосвітньої діяльності. Саме це й дає зміст педагогічної освіти, яку здобувають майбутні вихователі.

Зміст освіти у ВНЗ, як правило, спрямовано на розвиток природних особливостей людини (здоров'я, здібностей мислити, відчувати, діяти), його соціальних властивостей (громадянина, сім'янина, працівника), властивостей суб'єкта культури (свободи, гуманності, духовності, творчості), відповідно розвиток природних, соціальних і культурних основ здійснюється в контексті загальнолюдських, національних та регіональних цінностей [8]. Отже, процес удосконалення змісту освіти, зокрема професійної, потребує чималих зусиль. Тут треба враховувати перспективу, тому що майбутні вихователі працюватимуть у різних закладах та установах тривалий час після здобуття професійної освіти.

Зазначене ускладнюється ще й тим, що сучасне інформаційне суспільство має такі особливості: обсяг знань, що породжується у світі, подвоюється кожні два-три роки; щодня у світі публікується 7000 наукових і технічних статей; обсяг інформації, що пересилається через супутники землі впродовж двох тижнів, достатній для заповнення 19 млн томів; в індустріально розвинутих країнах студенти під час навчання в середній школі одержують більше інформації, ніж їхні бабусі й дідусі за все життя; у наступні три десятиліття відбудеться стільки ж змін, скільки їх було за останні триста десятиріч [7]. Світовим банком у 2004 р. було проведено порівняльне дослідження випускників вищих навчальних закладів пострадянських (Росія, Білорусь, Україна) та розвинутих країн Заходу (США, Франція, Канада, Ізраїль). Результати аналізу свідчать, що студенти пострадянських країн показують дуже високі результати (9–10 балів) за критеріями “знання” й “розуміння”, але при цьому дуже низькі бали за критеріями “застосування знань на практиці”, “аналіз”, “синтез”, “оцінювання” (1–2 бали). Студенти з розвинутих західних країн демонстрували діаметрально протилежні результати, тобто вони показали високий ступінь розвитку навичок аналізу, синтезу, високий рівень умінь приймати рішення при відносно невисокому рівні показника “знання” [4]. Отже, до тих знань, що дає сьогодні вища освіта, необхідно додати практичне закріплення в професійній діяльності.

Метою статті є з’ясування особливостей розробки навчальних планів та програм підготовки майбутніх вихователів до роботи з дезадаптованими дошкільниками.

Відповідно до підходу М. Віленського, у ВНЗ необхідно створити спеціальне середовище, наповнене предметним професійно орієнтованим змістом, що відповідає вимогам підготовки у вищі конкретних фахівців [2]. Функціонування зазначеного середовища як сукупності всіх компонентів процесу підготовки фахівця здійснюється в межах певного профілю навчання – майбутнього вихователя.

Отже, модель професійно орієнтованого освітнього середовища щодо підготовки майбутніх вихователів розглядаємо як систему чинників, що впливають на характер розвитку активної особистості майбутнього фахівця, процес формування інтегративних професійно важливих якостей і стимулювання мотиваційної сфери (професійні ціннісно-орієнтовані мотиви).

Модель професійно орієнтованого освітнього середовища може реалізовуватися через *зміст освіти* як важливий елемент канонічної семиелементної педагогічної системи, складниками якої є: *мета освіти, зміст освіти, засоби, методи, форми, особи, які навчають, й особи, які навчаються*. Зміст освіти надає відповідь на запитання *чого вчити?* Іншими словами, це система наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних та морально-естетичних ідей, якими необхідно оволодіти в процесі навчання [6]. Розвиток змісту професійної освіти і його практична реалізація належать до складних педагогічних явищ. Процеси, що відбуваються, найчастіше зумовлені декількома зовнішніми чинниками, що впливають одночасно. Основою для розробки змісту й організаційних форм процесу професіоналізації є нові вимоги до результатів освіти та діяльності майбутнього фахівця, формалізовані на різних рівнях управління (від державного до рівня навчального закладу), й індивідуальні професійні проблеми майбу-

тнього вихователя. Отже, вихідним пунктом розробки змісту освіти для кожної її ступені є вимоги до професійної діяльності майбутнього фахівця.

Для визначення змісту навчання, перш за все, необхідне виконання трьох умов: встановлення деякого обсягу достатньо стабільних фундаментальних та інструментальних знань, необхідних для розуміння й засвоєння певних галузей науки, а також для набуття відповідних навичок і вмінь; виявлення основних напрямів, ідей і тенденцій розвитку відповідної галузі науки – підготовка фахівців із фізичної культури та спорту; пред'явлення певних вимог до рівнів загального й наукового розвитку студентів, до їхнього світогляду та кругозору, що забезпечують професійну підготовку як фахівців. Обсяг, рівень і глибину змісту предметів навчання майбутніх вихователів будемо встановлювати, виходячи з розгляду вищої освіти не як стабільної, а як системи, що розвивається, яка характеризується поєднанням безперервного та дискретного, отже, це стосується, насамперед, змісту предметів і видів навчання. Проте цього, як зазначає С. Архангельський, явно недостатньо, визначення змісту навчання потребує необхідного третього компонента – передбачуваного розвитку науки [1]. У визначенні змісту освіти (незважаючи на всі відмінності в предметних галузях) інваріантним може бути уявлення про нього як про систему, яка містить взаємопов'язані структурні блоки: знання, інтелектуальні та практичні вміння й навички, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісні відносини (В.В. Краєвський, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін, О.П. Чернишов, Г.П. Щедровицький та ін.). Інваріантні педагогічні положення повинні бути в основі наукового осмислення інших структур: методів, засобів і організаційних форм освітньої діяльності. На думку В.І. Загвязинського, оволодіння знаннями, способами (уміннями) може відбуватися у двох основних варіантах побудови навчального процесу: репродуктивно-м (відтворювальному) і продуктивному (творчому) [3].

Зміст освіти реалізується в навчальному процесі. *Навчальний процес* організується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, у галузях техніки, технологій, систем управління та організації праці в умовах ринкової економіки. Він базується на ступеневій системі вищої освіти та принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій.

Складовими змісту освіти, реалізованого в навчальному процесі, є нормативний та вибіркового компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначають відповідні державні стандарти освіти, а вибіркового – вищий навчальний заклад. Можливості формування змісту підготовки майбутнього вихователя вбачаємо щонайменше в трьох вимірах: по-перше, наповнення змісту навчальних дисциплін реальними умовами сучасного соціально-економічного середовища; по-друге, введення до робочих програм навчальних дисциплін спеціальних додаткових тем або розділів; по-третє, цілеспрямоване й спеціально організоване викладання профільних предметів у змісті спецкурсів. Зміст освіти закріплюється державними документами та навчально-методичними комплексами. Це навчальні плани, навчальні програми, підручники, посібники. Аналіз результатів

наших досліджень показав, що в навчально-виховний процес ВНЗ не закладено належної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти з питань дезадаптації дошкільників. Тому ми вирішили проаналізувати зміст навчальних планів і робочих програм Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та простежити розкриття питань з проблеми дезадаптації дітей дошкільного віку.

Нами було проаналізовано робочі навчальні програми з предметів, що забезпечують психолого-педагогічну підготовку вихователя дітей дошкільного віку. Так, аналізуючи зміст робочої навчальної програми з дошкільної педагогіки для першого освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”, ми з’ясували, що в першому змістовому модулі “Виховання дітей раннього віку” розглядається питання адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу. На нашу думку, це питання розкривається не повністю, оскільки програмою передбачено лише вивчення особливостей адаптації дітей раннього віку до ДНЗ, а також подано лише деякі методичні прийоми, що можуть полегшити адаптацію, проте не передбачено питань адаптації дітей, які починають відвідувати ДНЗ з п’яти років, а до того часу виховувалися лише бабусями та дідусями.

У дев’ятому змістовому модулі “Наступність у роботі дошкільного навчального закладу і школи” розглядається проблема наступності в роботі дошкільного навчального закладу й початкової школи; особливості підготовки дітей до школи в старших групах дошкільного навчального закладу (виховання уявлень про школу та шкільне навчання); особливості формування навичок навчальної діяльності та пізнавальної активності, а також шляхи полегшення адаптації. Оскільки увагу в цьому модулі зосереджено, передусім, на забезпеченні наступності роботи між ДНЗ та школою, то й питання адаптації до нових умов існування висвітлюються крізь цю призму, що не забезпечує належного розуміння особливостей адаптації старших дошкільників та молодших школярів. Розкривається не цілісна система роботи з цими дітьми, а лише її окремі елементи, що не можуть повною мірою допомогти майбутнім педагогам подолати труднощі дезадаптації та зробити процес адаптації дітей швидшим та ефективнішим. Крім того, у цьому змістовому модулі зовсім не передбачено годин для практичних або лабораторних занять, що дає змогу зробити такий висновок: у студентів залишається лише розуміння теоретичного матеріалу, не підкріпленого практикою, а, отже, у них не сформовано необхідних умінь та навичок для роботи з дезадапованими дітьми.

Проаналізувавши зміст робочої навчальної програми з дитячої психології для першого освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”, ми одержали такі дані: у другому змістовому модулі “Психічний розвиток дитини та становлення особистості” в темі “Характеристика психічного розвитку дітей раннього віку” розкриваються передумови розвитку особистості, засвоєння правил поведінки, особливості формування психологічних механізмів взаємодії дитини з навколишнім середовищем, що здійснюються в процесі адаптації. У цьому самому змістовому модулі в темі “Загальна характеристика психічного розвитку дітей дошкільного віку” аналогічно розглядається питання адаптації як процесу пристосування дітей дошкільного віку до оточення. Отже, розкривається лише поняття адаптації як умови розвитку особистості, оскільки саме адапта-

ція є певним етапом у становленні та розвитку особистості дитини. Проте зовсім не розкрито методи та прийоми роботи вихователя з усунення дезадаптації дітей.

Так, у третьому змістовному модулі “Розвиток пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку” у темі “Формування особистості дошкільника” знову згадується поняття адаптації як умови успішного розвитку особистості, висвітлюються особливості становлення об’єктивної самооцінки, що є передумовою та складовою успішної адаптації дитини. Крім того, передбачено 2 години для проведення лабораторної роботи з вивчення особливостей прояву самооцінки в дошкільників. Цю роботу спрямовано на формування в студентів умінь та навичок аналізу самооцінки дітей. Вони в майбутньому стануть їм у нагоді, оскільки своєчасне визначення неадекватної самооцінки дітей та її корекція допоможуть уникнути процесу дезадаптації. У цьому самому змістовому модулі в темі “Психологічна готовність дітей до навчання в школі” розкриваються компоненти психологічної готовності дітей до навчання в школі, діагностика психологічної готовності дітей до навчання в школі, а також стисло подаються методичні прийоми щодо запобігання психологічній дезадаптації молодших школярів. У результаті аналізу робочої навчальної програми з педагогічної психології для першого освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст” ми одержали такі дані: у третьому змістовому модулі “Психологія навчання дітей дошкільного віку” є питання психологічної готовності дошкільника до навчання в школі, розкриваються методичні прийоми психологічної підготовки дітей до навчання у школі, що, у свою чергу, допоможе пришвидшити процес адаптації дітей до школи. У восьмому змістовому модулі “Виховання волі і характеру в дітей дошкільного віку” розкриваються причини важковиховуваності дітей у дошкільному віці. Правильне з’ясування причин та ефективна методична робота з такими дітьми допоможе усунути ці причини й запобігти процесу дезадаптації, але питання адаптації чи дезадаптації в цьому модулі не передбачено.

У результаті аналізу робочої навчальної програми з психологічної готовності дітей до навчання в школі для першого освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст” ми одержали такі факти: у першому змістовому модулі “Психологія” розкривається психологічна готовність дитини до взаємодії й спілкування з учителем та однокласниками; окреслюються чинники, що зумовлюють адаптацію дитини до школи. Проте, як і в попередніх програмах, немає чіткої системи в організації діяльності з дезадаптованими дітьми.

Ретельний аналіз робочої навчальної програми із соціальної педагогіки для освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” дає підстави стверджувати, що в першому змістовому модулі в темі “Основні поняття соціальної педагогіки” розкривається поняття соціалізації особистості, соціальної адаптації дітей як складової процесу соціалізації, її види, а також описуються зміст та види профілактики соціальної дезадаптації. Крім того, на тему відводиться 2 години практичного заняття “Сутність процесу соціалізації особистості”, під час якого обумовлюється роль соціальної адаптації. У другому змістовому модулі, у темі “Соціально-педагогічна діяльність з дітьми, що залишилися без піклування батьків” подаються особливості соціальної адаптації дітей, що залишилися без батьків, як складової соціалізації дітей у закладах інтернатного типу.

У третьому змістовому модулі в темі “Особливості соціальної підтримки дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями” розкриваються

особливості організації роботи із соціальної адаптації дітей з обмеженими функціональними можливостями до умов навчального закладу, до закономірностей навчально-виховного процесу. Аналіз робочої навчальної програми зі створення та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу дав нам змогу виокремити такі дані: у другому змістовому модулі “Специфіка створення та функціонування прийомних сімей” у темі “Особливості та проблеми розвитку прийомної дитини/дитини-вихованця” розкриваються соціально-психологічний портрет дитини, яка потребує сімейних форм виховання, деформований соціальний досвід дітей-сиріт, а також описується період адаптації дитини в прийомній сім’ї.

Висновки. Аналіз програм Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії свідчить про те, що в них лише частково відображені питання з проблеми дезадаптації дітей дошкільного віку. Немає системи в розробленні змісту цілеспрямованої підготовки майбутніх педагогів до роботи із запобігання, виявлення й корекції станів дезадаптації в дітей, а також методики оволодіння студентами вищих навчальних закладів необхідним інструментарієм для роботи з дітьми цієї вікової категорії. Крім того, не простежується комплексний підхід до розв’язання проблеми, відсутній принцип систематичності й інтеграції щодо розгляду зазначеної проблеми, не передбачено практичні заняття. Тобто знань, які отримують студенти під час підготовки до професійної діяльності, для розв’язання проблеми дезадаптації дітей дошкільного віку недостатньо.

Отже, щоб майбутні фахівці могли успішно працювати з дезадаптованими дітьми старшого дошкільного віку, могли допомогти їм адаптуватися до умов ДНЗ, соціалізуватися в групі однолітків, на нашу думку, необхідно ввести до професійної підготовки майбутніх вихователів спеціальні знання та вміння роботи з дезадаптованими дітьми дошкільного віку; визначити зміст підготовки майбутніх педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми, що містить відповідний обсяг знань, умінь і навичок, якісні та кількісні показники їх засвоєння.

Список використаної літератури

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Виленский В.Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе : учеб. пособ. / В.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман ; под ред. В.А. Слостенина. – М. : Пед. о-во России, 2004. – 192 с.
3. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В.И. Загвязинский. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – С. 33–67.
4. Краевский В.В. О культурологическом и компетентностном подходах к формированию содержания образования [Электронный ресурс] / В.В. Краевский. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/conf/>.
5. Краснова М.А. Формирование психологической готовности у студентов физкультурного вуза к предстоящей профессиональной деятельности : автореф. дис. ... канд. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Маргарита Авельевна Краснова. – Омск, 2002. – 23 с.
6. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф. Харламов. – М. : ВШ, 1999. – 576 с.
7. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : [монографія] : в 2 т. / В.М. Шейко. – Х. : Основа, 2001. – Т. 1. – 520 с.

8. Шефер Н.М. Содержание образования высшей профессиональной школы / Н.М. Шефер // Вестник КАСУ. – 2008. – № 1. – С. 15–17.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

Зданевич Л.В. Анализ содержания учебных программ вуза по подготовке будущих воспитателей к профессиональной деятельности с дезадаптированными дошкольниками

В статье предложен анализ учебных планов и рабочих программ подготовки будущих воспитателей дошкольных учебных заведений. Сделан вывод о недостаточном теоретическом и практическом наполнении учебных планов темами, которые раскрывают вопросы адаптации и дезадаптации детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: *подготовка, дети дошкольного возраста, адаптация, дезадаптация.*

Zdanevich L. Analysis of the content of the curricula of the university to prepare future teachers for professional work with disadvantaged preschoolers

Analysis of study plans and work programs of pre-school educational institutions is presented in the article. Author argues the lack of theoretical and practical content which presents questions of adaptation and desadaptation of children of pre-school age in the studyplans.

Key words: *preparation, children of pre-school age, adaptation, desadaptation.*